

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. Г.С.СКОВОРОДИ

**ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В СИСТЕМІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ, СПЕЦІАЛЬНОЇ
ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Харків 2023

логопатів.....	322
Гайдук Д.О. Формування уявлень про світ професій у дітей дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями як засіб профорієнтації у закладах дошкільної освіти.....	325
Гаменко В.Е. Дидактична гра як засіб корекції звуковимови у дітей дошкільного віку.....	328
Гевеленко Г.В. Особливості розвитку та корекційно-виховна робота з дітьми з затримкою психічного розвитку.....	331
Горбунова Т.М. Вплив продуктивних видів діяльності на формування моторного праксису у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.....	334
Грицай О. С. Використання засобів альтернативної комунікації у роботі з дітьми з РАС.....	337
Гуріна С.С. Формування техніки читання у дітей із затримкою мовленнєвого розвитку.....	342
Демченко Н.О. Використання дидактичних ігор та ігрових прийомів у роботі з розвитку мовленнєвої активності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.....	345
Дем'яновська А.А. Формування дієслівної лексики дітей із загальним недорозвиненням мовлення.....	350
Дем'янюк С.С. Організація безбар'єрного просторового середовища дітей в інклюзивному класі.....	354
Довженко А.О. Логопедична робота зі стимуляцією мовленнєвої активності у дітей молодшого віку	356
Докійчук І.О. Формування відповідального ставлення до здоров'я у системі здоров'язбережувальної діяльності в закладах освіти.....	359
Дорошева С.О. Теоретичне обґрунтування проблеми використання театралізованої діяльності як засобу соціалізації дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.....	362
Дюсембіна А.С. Мнемотехнічні прийоми як засіб корекції звуковимови у дітей старшого дошкільного віку.....	369
Єльцова О.Є. Поняття про систему ресс та її застосування у роботі з дітьми зі складними порушеннями розвитку.....	372
Єна А. Психолого-педагогічні умови збереження психічного здоров'я дітей із розладами аутичного спектра.....	377
Заскалько О.М. Особливості розвитку самооцінки у молодших школярів та підлітків із заїканням.....	382
Земляна К.А. Роль трудового навчання в процесі професійного самовизначення дітей з інтелектуальними порушеннями.....	386
Зінченко Д.А. Логопедична робота з розвитку мовленнєво – рухового апарату в дітей дошкільного віку, які страждають на дизартрію.....	387
Зюзін Ю. В. Принципи корекції мовленнєвого розвитку дітей засобами фізичного виховання.....	391
Кандаурова Е. В. Використання ігрових прийомів в логопедичній роботі зі стимуляції мовленнєвої активності у дітей молодшого дошкільного віку	395
Кизько Ю.В. Особливості модифікації підручників та посібників для	

Альма-матер, 2003.

7. Терещенко Л. Як зберегти психічне здоров'я дітей 5-7 років/ Людмила Терещенко. Київ: Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2012. (Бібліотека «Шкільного світу»).

Заскалько О.М.

здобувач вищої освіти спеціальності 016 «Спеціальна освіта»

Науковий керівник: Коваленко В.Є.

кандидат психологічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет

імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ПІДЛІТКІВ ІЗ ЗАЙКАННЯМ

Постановка проблеми. Поведінка так чи інакше поєднується з уявленнями людини про себе і з тим, якою людиною прагне бути. При зайканні формування особистості проходить у дещо обмежених умовах, що створює особливу ситуацію розвитку особистості школяра. Проблеми у комунікативній діяльності, що виникатимуть через вплив наявного мовленнєвого порушення, будуть створювати труднощі у становленні адекватної самооцінки, яка у свою чергу впливає на успішність соціалізації дитини у майбутньому та на окремі форми активності особистості – спілкування, поведінку, діяльність, переживання. Вивчення специфічних особливостей формування самооцінки в онтогенезі та впливу на цей процес зайкання дозволить розробити виявити специфічні закономірності у процесі генезу самоідентифікації школяра.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самооцінку при різноманітних мовленнєвих порушеннях вивчали Л. І. Божович, Л. С. Волкова, Н. А. Власова, Л. О. Зайцева, В. А. Крутецький, А. І. Ліпкіна, О. С. Орлова, А. М. Прихожан, О. А. Слинько, Ч. Д. Спілбергер, О. М. Усанова, Л. М. Шипіцина, В. М. Шкловський та інші.

Зайкання обрали центральною темою своїх досліджень наступні вчені: Л. І. Білякова, А. І. Богомоллова, Н. А. Власова, Г. А. Волкова, Г. Г. Воронова, О. О. Дьякова, В. А. Ковшикова, Р. Є. Левіна, С. В. Меншикова, С. А. Миронова, Є. Л. Пеллінгер, І. А. Поварова, В. І. Селіверстов, М. Є. Хватцев, Н. А. Чевелєва, С. М. Шаховський, А. В. Ястребова та інші.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі розвитку самооцінки молодших школярів і підлітків із зайканням.

Виклад основного матеріалу. Самооцінка, яка є ядром самосвідомості, розкриває значимість, якою людиною наділяє себе та окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки. Характеризуючи самооцінку особистості виділяють два види позитивної самооцінки – адекватну та оптимальну, і один вид негативної – неадекватну, яка буває занадто підвищеною чи надмірно заниженою [1].

Ряд авторів (Л. І. Божович, Н. А. Власова, В. М. Шкловський та інші) стверджує, що при адекватній самооцінці дитина правильно співвідносить свої можливості та здібності, досить критично ставиться до себе, прагне реально

дивитися на свої невдачі та успіхи, намагається ставити перед собою цілі, які вона дійсно здатна досягти. Адекватна самооцінка характеризується не надто критичним ставленням до себе і своєї діяльності без великої переоцінки власних можливостей.

Оптимальною вважають самооцінку високого рівня; вищу за середній рівень; середнього рівня – коли людина, знаючи про свої сильні сторони, паралельно удосконалює слабкі [2].

Неадекватною є надмірно завищена або надто занижена самооцінка, при якій виникає викривлене чи ідеалізоване уявлення про себе і свої можливості, спостерігається переоцінка сильних сторін або перебільшення власних недоліків. Людина із таким рівнем самооцінки часто ігнорує невдачі аби зберегти підвищену самооцінку. Страждаючи комплексом меншовартості, з'являється прагнення до самоствердження, що призводить до нерозбірливості в засобах досягнення цілей і бажання доводити усім власну значущість. Дитина із неадекватно заниженою самооцінкою буде надмірно самокритичною до себе і близьких, почне ставити перед собою менші цілі, ніж може досягти, заглиблюватися у неприємності і невдачі, перебільшуючи їх роль у своєму житті.

У кожному віковому періоді на формування самооцінки переважно впливає провідна діяльність певного ступеня розвитку людини. У молодшому шкільному віці провідною є навчальна діяльність, і саме від її ходу залежить вирішальною мірою формування самооцінки дитини, яка прямо пов'язана з його успішністю та успіхами в навчанні.

Самооцінка молодших школярів не характеризується самостійністю, вона здебільшого керована оцінками оточуючих, насамперед оцінками вчителя. Те, як оцінює себе дитина, є дзеркальною копією оцінки, зробленої вчителем. У відмінників молодшого шкільного віку формується, зазвичай, висока, часто завищена самооцінка, у молодших школярів з низьким рівнем успішності – низька, переважно занижена. Для школярів, що отримують нижчі оцінки, порівняно з однокласниками, судження вчителя викликають переживання, що підсилюють емоційну напругу, хвилювання і розгубленість дитини. Так, поступово починає розвиватися невпевненість у собі, тривожність, боязкість, вони погано почувають себе серед однокласників, насторожено ставляться до дорослих. Протилежний комплекс особистісних якостей починає складатися у зв'язку з високою самооцінкою у відмінників. Їх відрізняє впевненість у собі, яка нерідко переходить у надмірну самовпевненість, з'являється бажання завжди і в усьому бути першими [3].

Частина оцінок переноситься дитиною на самого себе - це оцінки поведінки і якостей особистості. Вже після першого півріччя першокласник має досить виразні критерії оцінки результату навчальної роботи. При цьому виявляється така закономірність - спочатку у дитини формуються критерії оцінки та їх застосування по відношенню до інших, а потім - і далеко не в повній формі - по відношенню до себе [1].

Таким чином, постійно стикаючись з оцінками своєї навчальної роботи і роботи товаришів по класу, молодший школяр починає розбиратися певною

мірою в своїх власних силах і навчальних можливостях. У нього складається певний рівень домагань на навчальні оцінки за різноманітні види роботи: письмо, усні відповіді, творчі роботи і т.і. Спочатку рівень домагань носить стійкий характер, але потім цей рівень встановлюється, при чому характерно, що він досить диференційований, тобто залежить від того, чим займається дитина і на скільки це для неї важливо [2].

Молодші школярі з неврозоподібним заїканням найчастіше мають несформований або завищений рівень самооцінки та нерівномірний рівень домагань. Такі діти спокійно ставляться до свого порушення та здебільшого вбачають труднощі у розумінні їх мовлення проблемою оточуючих. У молодших школярів з невротичною формою заїкання переважає дещо занижена, диференційована самооцінка та значно завищений, нестійкий при невдачах рівень домагань. Думки таких дітей про те, що вони не такі, як усі, невдалі спроби оформлення мовлення на рівні з однолітками та їх реакція будуть формувати комплекс неповноцінності. Молодші школярі з неврозоподібною формою заїкання і вторинними невротичними проявами мають низьку самооцінку, низький рівень домагань та високий рівень конфліктності з соціумом, адже такі діти віддаляються від оточуючих через відчуття неможливості знайти спільну мову з ними [1].

Підлітковий вік є критичним періодом для формування або позитивної самооцінки та здатності до продуктивної комунікації, а також відповідального ставлення до соціально певних обов'язків, або обмежувальної поведінки, соціальної пасивності, прагнення уникати відповідальності, перекладаючи її на оточуючих. У цей період відбувається становлення нового рівня самосвідомості, зміна уявлення про себе. Процес становлення нового рівня самосвідомості визначається прагненням зрозуміти себе, свої можливості і особливості, як ті, що об'єднують підлітка з іншими людьми, так і ті, що відрізняють його від них, роблять його унікальним і неповторним. З цим пов'язані різкі коливання у ставленні до себе, нестійкість самооцінки. Саме цим визначаються провідні потреби підліткового віку – в самоствердженні і спілкуванні з однолітками [3].

У самооцінці підлітка відбуваються певні перетворення. Починаючи з молодшого підліткового віку до старшого змістовний аспект самооцінки підлітків поглиблюється та переорієнтується з навчальної діяльності на взаємини з товаришами та на свої фізичні якості. У зв'язку зі збільшенням критичності підлітка себе самооцінка стає адекватнішою: підліток здатний констатувати як свої позитивні, і негативні якості. У самооцінці стають більш виражені моральні якості, здібності та воля. Відбувається подальша емансипація самооцінки від зовнішніх оцінок, але оцінка значних інших впливає на характер самооцінки підлітка. Вплив батьків на самооцінку знижується та підвищується вплив однолітків як референтної групи. Самооцінка впливає на успішність діяльності та соціально-психологічний статус підлітка в колективі, регулює процес спілкування [2].

Підліток яскраво проявляє себе у мотиваційно-потребовій сфері – сфері спілкування, емоційних контактів. Гостро переживається будь-яке порушення в

сфері взаємин з товаришами. Дійсна або надумана втрата звичного положення нерідко сприймається підлітком як трагедія. Самооцінка свого місця в соціумі відіграє якщо не вирішальну, то одну з головних ролей у формуванні особистості, визначаючи в значній мірі соціальну адаптацію й дезадаптацію особистості, будучи регулятором поведінки й діяльності.

Після 10 років підлітки починають усвідомлювати своє порушення, не хочуть справляти негативне враження на співрозмовника, соромляться висловлювати думку, оскільки їм заважають запинки. Для заїкуватості у підлітків характерна логофобія – страх висловлюватися через очікування мовної невдачі. Поступово формується певна залежність: чим більше підліток контролює себе, тим більше заїкається. Такий ефект замкнутого кола помітний оточуючим: дитина нервує, надмірно контролює своє мовлення, внаслідок чого порушення у вимові звуків посилюються [2].

Підліткам із заїканням складно відповідати на уроках, вони хвилюються і під час розмови з незнайомою людиною. Мовленнєва комунікація страждає, заїкуватість стає основною причиною психічної травматизації підлітка. Поступово деякі підлітки починають уникати мовних навантажень, максимально обмежують своє спілкування. Інші поводяться інакше – агресивно, надмірно нав'язуючи своє спілкування однокласникам, друзям [1].

Отже, здебільшого для молодшого підліткового віку характерні негативні оцінки себе. Але вже до 13 років спостерігається позитивна динаміка в адекватному рівні самоідентифікації. До юнацького віку людина має більш диференційовану оцінку власної поведінки в різних ситуаціях, з'являється розгорнута система самооцінок і в основному складається відносно стійка система знань про себе.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Самооцінка молодших школярів із заїканням характеризується неадекватно завищеним рівнем, низькою рефлексивністю, домінуванням емоційного компонента та недорозвиненням когнітивного у її структурі. Зазначені особливості призводять до зниження регулюючої функції самооцінки та домінування захисної, що відображається у неадекватній поведінці, порушенні спілкування учнів з оточуючими, некритичності в оцінках результатів навчальної діяльності.

Самооцінка підлітків із заїканням характеризується певною полюсністю, коли з одного боку невпевненість у собі і почуття малоцінності, а з іншого – надмірна самовпевненість, що призводить до завищеної самооцінки.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у експериментальному вивченні розвитку самооцінки підлітків із заїканням, адже саме ранній підлітковий вік є сензитивним періодом становлення самооцінки особистості.

Література

1. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій. Навчальний посібник. Київ: ДАІ. 2014. 100 с.
2. Потапенко О. М. Опанасюк І. С. Сучасні підходи до вивчення особистості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. №21. С. 225–227.
3. Ружицька Л. І. Особливості психічного розвитку молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць КПНУ ім.

Земляна К. А.

магістрант кафедри здоров'я людини,
реабілітології та спеціальної психології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

Дрожик Л. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
здоров'я людини, реабілітології і спеціальної психології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

РОЛЬ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Основним завданням загальноосвітньої школи для дітей з інтелектуальними порушеннями є підготовка цієї категорії осіб до самостійного життя. Одним з найважливіших аспектів самостійного життя школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в сучасних умовах є їх професійне орієнтування та визначення в них професійно важливих якостей та схильностей.

У системі навчання та виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку особливе місце посідає трудове навчання, що має професійне спрямування і розглядається як підготовка учнів до подальшої самостійної трудової діяльності.

Аналіз літератури та наукових досліджень свідчить, що трудове навчання було однією з центральних тем в роботах європейських (Е. Сеген, Ж. Демор, А. Біне) та вітчизняних (В. Бондар, Г. Мерсіянова, О. Чеботарьова, О. Граборов, К. Турчинська тощо) олігофренопедагогів.

В різних джерелах ручна праця розглядалась по-різному: як засіб виховання, як засіб активізації певних психічних процесів, як умова підготовки до елементарної трудової діяльності в майбутньому тощо. В більшості робіт зазначається, що при організації трудового навчання дітей цієї категорії необхідно враховувати їх психічні особливості (інертність, пасивність при засвоєнні знань, неточність у засвоєнні нового матеріалу, повільний темп запам'ятовування тощо). Одним з головних завдань уроків трудового навчання вбачали у формуванні в школярів загально трудових умінь та навичок, зокрема орієнтація в завданні, планування роботи, самоконтроль, звіт про виконання.

Також з цієї теми проводились теоретичні та експериментальні дослідження особливостей трудової діяльності осіб з порушеннями інтелекту (Г. Дульнев, Б. Пінський, В. Бондар) і розроблялись зміст, організаційні форми, методи і профілі трудової підготовки (В. Лубовський, І. Єременко, В. Петрова, В. Синьов, Є. Ковальова, С. Мирський тощо).